

Володимир КОСИК

ОБСТАВИНИ Й ПОЧАТКИ СТВОРЕННЯ УПА

Огляд національних сил

(1939—1941)

У житті народу, зокрема народу, що бореться за свою незалежність, головну роль сповняють зорганізовані політичні сили, тобто політичні партії й організації, які мають певну структуру, членство, але також і політичну програму. Народ своїм статичним (інертним) існуванням до волі не доходить, не отримує влади. Він мусить організуватися, мати зорганізовані активні національні політичні сили.

Які ж українські національні політичні сили існували на українській території напередодні і з початком Другої світової війни?

На території підрадянської України національні політичні сили не існували, вони були повністю знищені Москвою і її комуністичною партією в роках 1930—1938. Численні десятки тисяч звичайних українців, сотки представників інтелігенції, письменників, літераторів, працівників культури були знищені, включно з численними "національно-думаючими" керівниками КП(б)У. Чотирнадцятий з'їзд КП(б)У, який відбувся 13-18 червня 1938 р., закликав у резолюціях *"виходити з того, що Радянська Україна є західним форпостом країни соціалізму, що польсько-німецькі фашисти і всі інші агресори зготують напад на СРСР з метою відторгнути Україну..."*¹. З'їзд констатував: *"Більшовики України... добились за останні місяці серйозних успіхів у зикритті, викорчуванні і розгромі гнізд троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних агентів польсько-німецького і японського шашизму..."*². Проголошуючи тотальну росіянізацію, з'їзд стверджував: *"Буржуазні націоналісти, троцькісти і бухарінці йшли на мерзоти й підлості, щоб вигнати велику російську мову з наших шкіл і вузів"*³. А Микита Хрущов у своїй звітній доповіді з'ясував причини росіянізації так: *"Вороги народу, буржуазні націоналісти знали силу і вплив російської мови, російської культури. Вони знали, що це вплив більшовизму, вплив вчення Леніна-Сталіна на уми українського народу..."*⁴.

Іншими словами, російська мова була потрібна, щоб "вчення Леніна-Сталіна" проникало в уми українського народу. Щоб це реалізувати, українців переконавали (і якусь частину з них переконали), що українська мова —

¹ Комуністична партія України в резолюціях.... — Київ, 1976. — Т. 1. — С. 889-890.

² Більшовик України. — 1938. — Ч. 7. — С. 7.

³ Комуністична партія України в резолюціях.... — С. 893-894.

⁴ Цит. за: Майстренко І. Історія Комуністичної партії України. — Мюнхен, 1979. — С. 170.

примітивна мова пастухів, а російська – вершок культури і цивілізації. Таким чином, пляни поширення комунізму було спритно переіменовано в наступ проти української мови і національного духа. Як наслідок, в УРСР національна ідея була зовсім придушена, а національні сили знищені.

На українській території під Румунією якоїсь значної національної сили не існувало. Наприкінці 1930-их років репресії румунської влади посилювали внаслідок запровадження надзвичайного стану. Із впровадженням тоталітарної системи правління почались арешти, переслідували навіть за вживання української мови⁵.

Закарпаття під Чехословаччиною у жовтні 1938 р. отримало автономію і прийняло назву Карпатська Україна. Однак 14 березня 1939 р. Гітлер віддав цю територію угорцям. Український автономний уряд того ж дня проголосив незалежність Карпатської України. Однак армія Угорщини, союзника Німеччини, побороючи український збройний спротив, зайняла територію. Українські національні сили Закарпаття емігрували або були жорстко репресовані.

На українських землях під Польщею, попри несприятливі умови, існувало українське національно-політичне життя, діяли українські легальні політичні партії. Вони брали участь у політичному житті Польської держави, мали депутатів у польському сеймі і сенаті, боронили права українського населення в межах польських законів. Поруч українських легальних партій існувала від 1929 р. нелегальна Організація Українських Націоналістів (ОУН), яка розвинулася в потужну політичну силу.

Ситуація на західних українських землях докорінно змінилася внаслідок нападу Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р. Декілька днів перед нападом, 23 серпня, Берлін і Москва домовилися про розподіл сфер впливу щодо східних територій Польської держави. Згідно з цим домовленням, українську територію по Сян і Буг зайняла у вересні Червона армія, а Засяння і Забужжя (т.зв. Закерзоння) опинилися під німецькою окупацією і були прилучені до Генеральної Губернії (ГГ), створеної з польських земель, із столицєю у Кракові. У Кракові був осідок Українського Центрального Комітету (УЦК), створеного за згодою німців. УЦК займався питаннями допомоги, шкільництва і культурних потреб українського населення ГГ.

Із зникненням Польської держави, як завжди у таких випадках, зникли закони, які давали можливість українським легальним партіям існувати і діяти. Такої можливості не давала ні німецька, ні російсько-советська влада, і тому ці партії перестали існувати. Вони вже ніколи не відновили свого існування в Україні. У наслідок цих обставин напередодні нападу Німеччини на СРСР існувала і діяла тільки одна українська національна політична сила – ОУН. Сталось це тому, що вона була організацією нелегального типу. З цією політичною силою зударилася як Німеччина, так і Москва. Очевидно, перед війною українські національні політичні сили існували теж і поза Україною, наприклад, у Польщі, Німеччині, але також у Франції, США, Канаді.

У Німеччині, внаслідок укладеного раніше німецько-московського пакту, діяльність українських (теж інших східноєвропейських) організацій була заборонена у жовтні 1939 р.⁶ Це розпорядження служби безпеки Райху за-

⁵ Енциклопедія Українознавства. – Мюнхен, 1949. – Т. 1. – Ч. 2. – С. 571.

⁶ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Львів: НТШ, 1993. – С. 486-487.

лизилося в силі до початку німецько-радянської війни. У Німеччині було дозволено Українське Національне Об'єднання (УНО), яке об'єднувало українських робітників у Райху. УНО було під впливом ОУН-Мельника. Крім цього німці толерували "Українську Громаду", яка належала до руху гетьмана П.Скоропадського. "Українська Громада" діяла зокрема в Берліні, де вона мала гарну велику бібліотеку. Існувала ще Українська установа довіри, але вона була в дійсності німецькою установою для українців. Інші громадські чи політичні організації не мали законних підстав для існування. Гетьманський рух у той час втратив своє попереднє значення. Існували також політичні середовища, які виникали довкола керівників колишніх українських партій, стосовно яких німці вживали термін "група".

У лютому 1940 р. внаслідок серйозних розбіжностей між молодими і старшими керівниками ОУН прийшло до утворення двох ОУН: мережа в Україні і в якійсь мірі поза нею опинилася підпорядкована новоствореному Революційному Проводові на чолі зі Степаном Бандерою, а давній Провід під керівництвом А.Мельника взявся відновляти свою власну мережу (звідси ОУН-Бандери і ОУН-Мельника)⁷.

До війни у Варшаві існувало дуже активне українське наукове, політичне й громадське життя⁸. Там жив А.Лівицький, заступник голови Директорії і головний отаман військ УНР, який очолював державний центр УНР, та деякі члени екзильного уряду УНР. Після окупації Варшави німцями українське життя міста повністю завмерло. Перестав існувати також екзильний уряд УНР: він був перенесений до Парижа.

Справді, згідно з повідомленням Українського Пресового Бюро УНР, починаючи з 16 листопада 1939 р., через окупацію Варшави, осідком уряду УНР став Париж⁹. Уже раніше головою уряду був В.Пропокович, який жив у Парижі. 16 грудня 1939 р. він перебрав обов'язки голови Держави, тобто президента УНР у екзилі, а головою уряду став О.Шульгин¹⁰. Тому А.Лівицький у Варшаві уже не був президентом УНР у екзилі і такого титулу не вживав. Під листом до Гітлера з 14 січня 1942 р., який підписали також митрополит А.Шептицький, М.Величківський, ген. М.Омелянович-Павленко та А.Мельник, він підписався як заступник Симона Петлюри (в минулому), а не як президент УНР в екзилі¹¹.

Отже, починаючи від початку німецької окупації Варшави, там не було жодного уряду УНР і Андрій Лівицький під час окупації не був жодним президентом, не керував жодним центром УНР. При тому, у наслідок упадку Польської держави, яка підтримувала фінансово центр УНР у екзилі, А.Лівицький опинився у злиднях. За стараннями керівника гітлерівської партії Георга Ляйббрандта, райхсляйтера відділення Схід, А.Лівицький отримував

⁷ Косик В. Розкол ОУН (1939–1940). Збірник документів (2-е видання). – Львів, 1999; Розкол ОУН у світлі документів // Визвольний Шлях. – Лондон, 2001. – Кн. 7 (640). – Липень; також доповнений текст відбитки цієї статті, 14 сторінок.

⁸ Енциклопедія Українознавства. – Мюнхен: НТШ, 1955. – Т. 1. – С. 209-210.

⁹ Тризуб. – Париж, 1939. – № 40-41. – 31 грудня. – С. 24.

¹⁰ Там само. – 1940. – № 9-10. – 15 квітня. – С. 47.

¹¹ Україна в Другій світовій війні. Збірник документів В. Косика. – Львів, 1998. – Т. 2. – С. 85-92.

щомісячну допомогу в сумі 400 райхсмарок аж до лютого 1944 р.¹² Він ставився до Німеччини лояльно і, маючи понад 60 років, не займався політичними, а тим більше підпільними чи революційними справами. Зрештою, про щось подібне він ніколи не говорив і не згадував після війни (помер у січні 1954 р.). Це важливо відзначити тому, що дехто нерозважно і проти правди намагається твердити, що він, мовляв, давав якісь доручення чи накази про створення на Волині партизанських протинімецьких загонів. А.Лівицький привернув собі титул президента УНР в екзилі після війни, на еміграції.

Закінчуючи цей короткий огляд структурованих політичних сил, які мали можливість діяти в 1939–1941 рр., приходиться ствердити, що окрім двох ОУН тоді не існувало інших політичних сил, спроможних діяти.

Про можливість німецько-радянської війни говорили всі. У дипломатичних колах у Москві говорилося навіть про дату інвазії¹³. Теж і українське населення сподівалося війни. Не через будь-які симпатії до Німеччини, але в надії, що нарешті буде усунений знелюблений комуністичний лад, припиняться терор, депортації населення, репресії, розстріли.

Сьогодні легко твердити, що українські політичні кола поставили на карту Німеччини. У дійсності так воно не було. Якщо навіть деякі українці сподівалися, що Німеччина погодиться на існування Української держави, то треба підкреслити, що серед націоналістичних кіл існували поважні сумніви, викликані німецькою політикою по відношенні до Карпатської України, яку Гітлер віддав Угорщині.

Насправді ніхто не знав, якою буде політика націонал-соціалістичної Німеччини. Тому українці намагалися з допомогою меморандумів (пам'яток) вплинути на німецькі урядові кола в користь ідеї незалежності України. У 1941 р. таких меморандумів було чотири. Першим був меморандум ОУН-Мельника з 14 квітня 1941 р, в якому було сказано, що метою ОУН (під провідом А.Мельника) *“є відновлення незалежної, суверенної української держави на заселеній українським народом території між Дунаєм, Карпатами і Каспійським морем”*. Після роз'яснення питання кордонів України і ствердження, що *“вихід Української Республіки із Советського Союзу держав стане останнім вирішальним кроком на шляху поділу східно-європейського простору на расовому, національному і історичному ґрунті”*, меморандум вказує, що ОУН *“вважає бажаною тісну співпрацю з Німеччиною”*, але з іншого боку *“дуже важливо і бажано глибше ознайомитися із справжніми намірами Німеччини стосовно Східної Європи”*¹⁴. Другий меморандум з 3-го червня 1941 р. був від Т.Омельченка, голови централі УНО у Берліні. Він пропонував, між іншим, створити Український легіон, який міг би стати основою української армії¹⁵. Третій меморандум з 11 червня найбільший за обсягом. Його автори – Володимир Кубійович, керівник Українського Центрального Комітету у Кракові і Т.Омельченко, голова УНО. Написаний повністю в дусі документу ОУН-Мельника, меморандум спочатку описує боротьбу українців проти Росії, царської і СРСР. У меморандумі цікаві такі рядки: *“Ґрунтуючись на традиціях української гетьманської держави,*

¹² Архів НФР, Кобленц, документи ВА R/151 f. 4-6, 11.

¹³ Косик В. Вказ. праця... – С. 87-89

¹⁴ Україна в другій світовій війні. – Львів, 1997. – Т. 1. – С. 17-21; 22-28.

¹⁵ Там само. – С. 29-32; 33-36.

майбутня українська держава буде мати авторитарну форму (конституцію). Основна (вирішна) влада буде зосереджена в руках вождя". В українській державі буде дозволена лише одна партія – націоналістична. Вождь покликатиме дорадче тіло, зложене з представників станів. Національним меншостям забезпечується захист і повна можливість культурного розвитку. Наприкінці меморандуму уточнюється, що вождем у державі повинен бути вождь ОУН полковник Андрій Мельник¹⁶.

Врешті четвертий меморандум – ОУН-Бандери. Його опрацювання закінчила група керівників організації за участю Степана Бандери 15 червня 1941 р., але меморандум був вручений канцелярії Райху 23 червня, тобто день після нападу Німеччини на СРСР. Він суттєво різниться від усіх попередніх меморандумів. У значній мірі він прибирає тон перестороги. Наприклад, дві цитати: *"Неправильно заведена політика (в Україні) може привести до небажаних наслідків для стосунків обох народів, які пізніше буде тяжко подолати".* *"Навіть, якщо німецькі війська при вступі в Україну, звичайно, спочатку будуть вітати як визволителів, то незабаром ця ситуація може змінитися, якщо Німеччина прийде в Україну не з метою відновлення української держави і відповідними гаслами"*¹⁷.

В іншому місці меморандум попереджує тоном перестороги, що в Україні *"найменший примус викличе протилежні наслідки"*¹⁸. *"Не можна панувати довго в Східній Європі за допомогою технічних державних і управлінських засобів, які спираються на сильну окупаційну армію"*¹⁹. Меморандум доказує, що лише Українська самостійна держава забезпечить стабільність на Сході і перестерегає німців перед таким вирішенням, якого українці не приймуть і перед методами, які вони будуть примінювати в Україні²⁰.

До меморандуму залучено "Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів" під проводом Степана Бандери, з яких цікаво зачитувати один важливий пункт: *"I. Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східньої Європи й Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської імперії ССРСР. Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення Українського Народу без огляду на всі територіяльно-політичні зміни, які зайшли б на терені Східньої Європи"*²¹. А це значить теж і у випадку окупації України німцями. Як бачимо, різниця між меморандумами ОУН-Мельника і меморандумом ОУН-Бандери велика.

Проаналізуємо програму двох ОУН. Вже на початку треба ствердити, що хоча в них мета була ця сама – створення Української Соборної Суверенної Держави (УССД), програми двох ОУН, як це випливає з меморандумів, що їх ці дві організації передали канцелярії Райху, значно різнилися.

Однак меморандум – не плян дії чи боротьби. Щоб історик міг дослідити дійсні пляни, йому потрібні офіційно прийняті і записані рішення головних

¹⁶ Там само. – С. 38-47; 48-57.

¹⁷ Там само. – С. 58, 63; цілість документу С. 58-70; 72-85.

¹⁸ Там само. – С. 65.

¹⁹ Там само. – С. 67.

²⁰ Архів НФР, Кобленц, документи BA R II/1500 f. 64-67.

²¹ Там само. – С. 71.

проводів організації чи партій, які фіксували б пляни дії і боротьби в наступаючий час.

Через відсутність документів трудно говорити про якість планування ОУН-Мельника (багато пізніші спомини і запевнення – не можуть служити документами). Зате історик має до диспозиції документи ОУН-Бандери про пляни і приготування до війни. З них випливає, що ця організація наперед системно планувала свою діяльність і боротьбу, навіть у випадку, коли німці займуть Україну.

У квітні 1941 р. Великий Збір ОУН-Бандери схвалив ряд вказівок. В одній з них сказано, що *“на звільнених від московсько-більшевицької окупації частинах української землі, не ждучи на ніщо, ОУН проголошує відбудову Української Держави, встановлює владу, яка має організувати державне життя в усіх ділянках та керувати ним...”*²². Щоб могли реалізувати постанови, таємно створено з членів організації т.зв. “похідні групи” (декілька тисяч осіб), завданням яких було негайно проникати в Україну за фронтом і організувати українське національне життя. Передбачалося створення української національної армії. Для цього, як і для революційної боротьби, потрібно було людей, які вміють володіти зброєю. Згідно з секретним домовленням з верховним командуванням німецької армії (вермахтом), німці погодилися вишколити два батальйони – “Нахтігаль” і “Ролянд”. Ці батальйони не вважалися німецькими і не мали номера німецьких збройних сил.

Зараз же після початку німецько-радянської війни одна з похідних груп добралася до Львова і 30 червня 1941 р. проголосила відновлення Української незалежної держави. Створений 5 липня уряд не отримав німецького визнання. Почалися репресії. Бандеру заарештовано у Кракові 5 липня і вивезено до Берліна. 9 липня арештовано голову уряду Я.Стецька і теж вивезено до Берліна. На них роблено тиск, щоб вони відкликали львівське проголошення. Обидва керівники відмовилися.

Арешти членів ОУН-Бандери продовжувалися. Степан Ленкавський, член головного Проводу, був арештований 29 липня 1940 р. В половині серпня німці розпустили батальйони “Нахтігаль” і “Ролянд”. 16 вересня гестапо арештувало у Відні Ріка Ярого, який переговорював з вермахтом у справі українських батальйонів й був організатором батальйону Ролянд, та двох інших офіцерів цього ж батальйону – Г.Барабаша і Л.Ортинського²³.

Приготування повстання (1941–1942)

У 1939–1940 роках ті члени ОУН, які були відомі через процеси у Польщі, не були переслідуювані німцями. Переслідування членів і прихильників бандерівського руху почалися після нападу на СРСР, тобто на початку липня 1941 р. Заскочені проголошенням відновлення Української незалежної держави у Львові, німці усвідомили собі всю небезпеку, яку представляла для

²² ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби, 1929–1955. – Вид. ЗЧ ОУН. – Мюнхен, 1955. – С. 52.

²³ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... – С. 152.

їхньої політики діяльність ОУН-Бандери. Німці почали репресії. Крім С.Бандери та Я.Стецька, арештовано також Р.Ільницького (9 липня), В.Яніва (5 липня), В.Горбового та багатьох інших членів ОУН-Бандери. Деякі були опісля звільнені (Янів, Горбовий), інші залишилися в ув'язненні до кінця війни.

Від половини вересня 1941 р. німці почали масово і систематично арештовувати й ув'язнювати у тюрмах і концтаборах усіх членів ОУН-Бандери в Німеччині і Україні. Багато з них були страчені, зокрема в Райхскомісаріяті Україна*.

Члени Проводу ОУН-Бандери, які врятувалися від арештів, зійшлися на конференцію у вересні 1941 р. Вони констатували, що у цей час ще не існувало можливостей розпочати негайно загальний збройний опір, повстання. Населення не було готове до загальної боротьби, не було потрібних військових кадрів. Треба було спочатку ширити ідею визвольної боротьби, розгорнути протинімецьку і протисовєтську пропаганду, настроїти населення проти німецької політики, приготувати його до боротьби, а зокрема – доручити членам організації збирати по лісах зброю, яку залишила совєтська армія. Треба було теж перевести військовий вишкіл молоді²⁴.

Почалися широкомасштабні заходи для приготування повстання. У зв'язку з тим посилено активність членів ОУН-Бандери на Волині, багатій на ліси. Німці, як скрупульозні спостерігачі, занотували збільшення цієї активності. В одному з донесень поліції безпеки і СД (служби безпеки) з 14 листопада 1941 р. сказано, що *“серед українських політичних течій, як зазвичай, найбільшу активність розгортає ОУН-Бандери”* та що лише ця організація *“вляє собою небезпеку для Німеччини”*²⁵.

У жовтні 1941 р. німці (а з ними і багато українців з кіл ОУН-Мельника УЦК) думали, що членів ОУН-Бандери було небагато. Німцям зокрема здавалося, що українське населення згідне з тим, щоб Україна підкорялась Німеччині. Значить, досить *буде “повністю придушити вплив Бандери і звести розумну пропаганду”*, щоб населення погодилось на німецьке панування над Україною та з усіма рішеннями Німеччини. Німці уважали, що українське населення пасивне, політично не вироблене і несвідоме, і не має правлячої кляси, а тим самим воно не здатне до національної незалежності²⁶.

Відомість про те, що ОУН-Бандери приготує повстання дійшла до Берліна. Айнзацкоманда поліції безпеки і СД С/5 (Ц/5) видала секретний наказ знищувати бандерівців без суду. Документ настільки важливий, що подаємо його повністю:

Айнзацкоманда С/5 (Ц/5) Поліції безпеки і СД

Місце дислокації, 25 листопада 1941

* За офіційними даними, на 1 січня 1943 р. до Райхскомісаріату Україна входили округи Волинь-Поділля, Житомир, Київ, Миколаїв, Дніпропетровськ і Крим. До Райхскомісаріату Україна не входили Галичина, Закарпаття, т.зв. Трансністрія, яку німці віддали Румунії та східні регіони України, які належали до зони німецької армії і де адміністрація підлягала армії, а не німецьким цивільним властям. На 1 січня 1942 р. військова зона на східній території України була, очевидно, дещо більша.

²⁴ Лебедь М. УПА. – Мюнхен, 1946. – С. 17-18.

²⁵ Україна в Другій світовій війні... – Т. 2. – С. 56, 57.

²⁶ Архів НФР, Кобленц, BA R 58/218 f. 159-160.

№ щод. команди 124321/41
Зовнішнім поштам: Київ
Дніпропетровськ
Миколаїв
Рівне
Житомир
Вінниця

Стосується: ОУН (Рух Бандери)

Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріаті (Україна) з метою створити незалежну Україну. Всі функціонери (активісти) руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтовного допиту таємно страчені як грабіжники. Протоколи допитів належить переслати у айн-зацкоманду Ц/5. Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання.

СС-Оберштурмбанфюрер

Підпис (нечіткий)

Один примірник цього документу зберігся в центральному архіві в Берліні. Коли до Берліна зблизилася Червона армія, німці вивезли центральний архів на майбутню американську зону. Тому архів попав у руки американцям і був вивезений до США (біля Вашингтону). Там його упорядкували і він став доказовим матеріалом злочинів гітлерівської Німеччини. Цитований документ був залучений до звинувачувальних документів процесу над нацистськими злочинцями в Нюрнберзі під номером 014-USSR (7) як доказовий матеріал масового знищення населення в Україні. Він опублікований в 39 томі процесу (стор. 269-270)²⁷. Треба підкреслити, що цей документ відносився тільки до ОУН-Бандери, а не до якоїсь вигаданої “загальної” ОУН, якої не існувало.

Німецьке донесення з 8 грудня 1941 р. сповіщало, що керівник ОУН-Бандери Житомирщини признався, що члени одержали доручення відшукувати в лісах російську зброю та переносити її у сховки, щоб не потрапила до рук німців. Керівники ОУН-Бандери вважали німецьку армію головним ворогом України²⁸. Німецьке донесення з 31 грудня 1941 р. стверджувало, що “окрім групи ОУН-Бандери в Україні не існує жодної організації опору, яка була б здатна становити серйозну небезпеку”²⁹.

Німецькі звідомлення постійно віддзеркалювали діяльність ОУН-Бандери на основі отриманих від арештованих членів оригінальних документів та зізнань. В середині січня 1942 р. німці вже знали, що ця організація проводить підпільні вишколи молоді та продовжує згромаджувати велику кількість зброї, призначеної для повстання³⁰. Підкреслюємо – для повстання, а не для якоїсь партизанки. У березні-квітні 1942 р. їм уже було відомо, що бандерівський рух поширився серед молоді всієї України, зокрема на Волині і

²⁷ Україна в Другій світовій війні... – Т. 1. – С. 367.

²⁸ Там само. – Т. 2. – С. 70-71.

²⁹ Там само. – С. 75.

³⁰ Там само. – С. 103-104.

Поділля. На Волині ОУН-Бандери провадила серед молоді “таємну підготовку політичного і військового характеру”³¹.

Німецька служба безпеки СД отримувала інформації не лише від арештованих, але й своїх інформаторів. Вона їх мала теж у Києві (прізвища цих інформаторів є в німецьких архівах). Цікаво, що коли 7 січня 1942 р. невелика група членів ОУН-Мельника у Києві перейшла у підпілля, то про снування цієї групи німці були поінформовані, мабуть, наприкінці січня. Групу арештовано 9 лютого, серед арештованих була поетеса Олена Теліга. Більшість групи була страчена. Тоді у Києві значно посилювала свою революційну діяльність ОУН-Бандери, а між членами ОУН-Мельника були прихильники зближення з ОУН-Бандери.

ОУН-Мельника як організація не була переслідувана. Були переслідувані тільки ті члени, які переходили на заборонену підпільно-революційну діяльність, котру німці не мали наміру толерувати. Зокрема будь-яке зближення із ОУН-Бандери було жорстоко переслідуване. Згодом, у лютому 1944 р., репресії супроти керівних членів належали до одного з останніх відруків вмираючого підтерівського Райху.

У першій половині березня 1942 р. німецька служба безпеки повідомляла, що на території айнзацгрупи Ц (північ і центр України) у багатьох містах проведено арешти членів ОУН-Бандери. У Житомирі арештовано двадцять голів, між ними керівника обласного проводу Романа Марчука, якого убито під час спроби втечі³². Арешти не зупинили потужний розвиток націоналістичного руху.

У квітні 1942 р. обласне керівництво ОУН-Бандери під проводом Остапа Тимощука почало творити озброєні групи бойовиків, так звані групи самооборони. Першими двома групами командували Сергій Качинський-Остап та зан Перегійняк-Довбешка. Незабаром були створені нові численні групи на Волині і Поділлі з 10-15 бойовиків. Метою цих груп була самооборона і, одночасно, акції для здобування і згромадження постачання, зброї, боєприпасів, як також переривання німецьких засобів зв'язку. Бої з німцями можна було проводити лише у крайніх випадках, щоб не зраджувати подальші плани організування сил.

Існує один специфічний аспект творення повстанської сили, про який звичайно мало говорять. Все ж таки йдеться про українську підпільну армію, яка виникла із нічого. Їй ніхто, жодна держава не скидала з літаків озброєння, командний склад, вишколених розвідників. Головний аспект, який ОУН мусіла брати до уваги при формуванні УПА, – це питання командних кадрів. Без цього заходу малі військові відділи ОУН ніколи б не перетворилися в армію. Командні кадри треба було підготувати. На західних землях України діяли три підпільні військової школи – дві в Галичині (одна старшин, друга підстаршин), а одна на Волині (підстаршин)³³. Крім цього на Волині і Поділлі діяли різні військові курси.

Згадаймо тут, що 24 липня 1942 р. у Києві німці попали на слід і арештували провідника ОУН Центральної та Східної України Дмитра Мирона-

³¹ Там само. – С. 166.

³² Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... – С. 224.

³³ Там само. – С. 276.

Орлика. Він був убитий під час спроби втечі³⁴. Потрібно згадати про подібні жертви опору німцям цього часу також і тому, що численні автори згадують лише декілька членів ОУН-Мельника, які були арештовані разом з Оленою Телігою, як єдині жертви націонал-соціалістичного терору в Києві того часу. А так воно не було.

Впродовж літа 1942 р. число бойових груп ОУН збільшувалося. Це помітно теж із повідомлень німецьких служб безпеки. Згодом вони були змушені також ретроспективно (повідомлення датоване 23 жовтня 1942 р.) визнати, що рух опору Бандери все рішучіше переходив до "активної боротьби" та що вже у травні 1942 р. німцям вдалося встановити, що він серйозно зайнявся "створенням банд", зокрема в західній частині України, а в липні цей рух спостерігався і в районі Кам'янця-Подільського³⁵. У повідомленні підкреслювалося, що мета цих заходів організувати збройну боротьбу проти Німеччини з метою відновити державну самостійність України³⁶.

Починаючи від липня-серпня 1942 р. волинські збройні відділи ОУН почали проводити спільні військові вправи, а в жовтні об'єднувалися у більші з'єднання. У районі Сарн утворилося перше значне формування українських вояків-націоналістів. Очевидно, що поява цієї озброєної великої групи привернула увагу німецької армії. Головне командування німецьких збройних сил 16 жовтня 1942 р. повідомило, що *"вперше українські націоналісти зібралися в районі Сарн у більшу банду і постійно отримують поповнення"*³⁷.

Так народжувалася Українська Повстанська Армія, яка почала широкомасштабні воєнні операції проти німецького націонал-соціалістичного (а не фашистського!) окупанта України і одночасно проти російсько-комуністичного (також соціалістичного) імперіалізму*.

³⁴ Україна в Другій світовій війні... – Т. 2. – С. 257.

³⁵ Там само. – С. 276 і 584; Україна і Німеччина в Другій світовій війні... – Т. 2. – С. 341.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. – Т. 2. – С. 27; німецький оригінал С. 28.

* У травні 1942 р. на Волині почав діяти також незалежний партизанський загін Т. Бульби-Боровця, сформований переважно з колишніх членів міліції "Поліська Січ". У 1941 р. "Поліська Січ" виконувала німецькі доручення і була розв'язана німцями 15 листопада 1941 р. Історія "Поліської Січі" (міліції і незалежного партизанського загону) вимагає окремої статті і не входить до історії УПА.